Тетяна Осташко

Проблема соціально-політичного компромісу у працях В'ячеслава Липинського

Науково-публіцистична спадщина видатного українського громадсько-політичного діяча, історика і дипломата В'ячеслава Липинського дедалі більше привертає увагу сучасних істориків та публіцистів. Для багатьох вона асоціюється виключно з його концепцією української «класократичної» трудової монархії. Водночас поза увагою залишаються головні принципи, на які власне мала спиратися новопостала українська держави. Насамперед, слід звернути увагу, що в основі суспільно-політичної доктрини В. Липинського були засади: суспільного плюралізму — Україна повинна розвинути диференційовану класову структуру, що охоплювала б усі верстви, потрібні для забезпечення існування зрілої нації та самостійної держави; відродження національної аристократії, яка могла б стати сполучною ланкою між «старою» і «новою» Україною і внести елемент стабільності в національне життя; політичного плюралізму — необхідності існування політичної опозиції владі, яка своїм тиском на державний апарат не допустить його бездіяльності; територіального патріотизму — всі мешканці України є її громадянами, без огляду на їх етнічне походження, віровизнання, соціальну приналежність та національно-культурну свідомість; релігійного плюралізму — рівність всіх віросповідань і неможливість ототожнення національності з будь-яким віросповіданням. Більшість з цих принципів не втратили своєї актуальності і понині. Тому, звернення до проблеми соціально-політичного компромісу, яка була наріжним каменем розробленої В. Липинським теорії класократичного громадянства та законом його існування, нам виявляється надзвичайно актуальним.

Більшість з дослідників його творчості наголошують на тому, що при усіх його заявах про власний антидемократизм, він постійно демонстрував соціальний, політичний і релігійний

плюралізм. У ґрунтовних працях представників українського зарубіжжя (Л. Біласа, Т. Гунчака, В. Ісаїва, Р. Залуцького, І. Лисяка-Рудницького, Я. Пеленського, Є. Пизюра, О. Пріцака та ін.)[1], сучасних вітчизняних вчених[2] читало уваги присвячено формуванню політичної концепції В. Липинського. На думку багатьох з них, його політичні погляди протягом життя залишалися незмінними. Так, Л. Білас вважає, що еволюція політичної позиції В. Липинського була дуже незначною, — все своє життя він дотримувався консервативно-монархічних поглядів, Є. Пизюр вважав, що В. Липинський ніколи не був демократом. Натомість Я. Пеленський стверджує, що консервативні погляди В. Липинського сформувались в процесі накопичення життєвого досвіду та під впливом розчарувань від поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. і виокреслює «демократичний» період в діяльності В. Липинського. Розглядаючи різні точки зору на це пи-

---

[1] *Босий В.* В'ячеслав Липинський — ідеолог української трудової монархії. — Торонто, 1951; *Пеленський Я.* В'ячеслав Липинський // Збірник «Української літературної газети» за 1956. — Мюнхен, 1957. — С. 197–213; *Гришко В., Базілевський М., Коваль П.* В'ячеслав Липинський та його творчість. — Нью-Йорк, 1961; *Рудницький І.* В'ячеслав Липинський (історик, політичний діяч і мислитель) // Сучасність. — Мюнхен, 1961. – № 6. — С. 74–90; *Білас Л.* В. Липинський і «територіалізм» // Там само. — 1962. — № 2–3; *Пизюр Є.* В'ячеслав Липинський і політична думка західного світу // Там само. — 1969. — № 9. — С. 103–115; *Рудницький І.* Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту // В.Липинський. Архів. — Т. 7. — Філадельфія, 1976. — С. XV–XCVIII; *Білас Л.* Краків, Женева і філяція «Кричевського». До родовідної мислення Липинського // Вячеслав Липинський. Твори. — Т. 2. — Філадельфія, 1980. — С. VII–XCVIII; *Ісаїв В.* Політична соціологія В. Липинського // Сучасність. — 1984. — № 6. — С. 81–95; Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — Vol. 9. – № 3/4 та ін.

[2] *Потульницький В.* Нариси з української політології (1819–1991). — К., 1991; *його ж.* Теорія української політології: Курс лекцій. — К., 1993; *Галушко К.* Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». — К., 2002; *Масненко В.* Історичні концепції М. Грушевського та В. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років. — К.–Черкаси, 2000; *Терещенко Ю.* В. Липинський і український суспільно-політичний рух в Галичині у 1907–1917 рр. // В'ячеслав Липинський в історії України. — К., 2002. — С. 209–222 та ін.

тання, В. Потульницький схиляється до думки Я. Пеленського, зазначивши, що «демократичний період у творчості Липинського дійсно існував», але висловлює сумнів, що він «відповідав його внутрішнім переконанням», а був лише «результатом необхідного в умовах народницького оточення компромісу, певної гри в демократа, оскільки інакше в тогочасних умовах на Україні консервативні ідеї Липинського не знайшли б підтримки і розуміння серед українського громадянства»[3].

Метою пропонованої статті є спроба проаналізувати головні засади суспільно-політичного компромісу, розроблені В. Липинським у вигляді української класократичної трудової монархії, дослідити наскільки трансформувалися його політичні погляди на демократію загалом та демократичний республіканський устрій в Україні, як його розуміли провідники української національної еліти в добу визвольних змагань, в процесі формування його політичної позиції.

Від часу становлення національної свідомості, який сам В. Липинський відраховує від 1900 р., він, за власним визначенням «був завжди самостійником, але не належав до РУП», натомість брав «участь в аспіраціях державницьких, що формувалися тоді в Галичині»[4]. На відміну від більшості своїх ровесників, які вивчали класику соціал-революційного та соціал-демократичного руху, В. Липинський студіював історію України і прагнув протиставити «ідейним соблазнам» соціалізму та радикалізму національно-державницьку ідею. Не виключено, що на формування політичної свідомості В. Липинського суттєво вплинули самостійницькі погляди М. Міхновського. Як і лідер Української народної партії (УНП), В. Липинський відкрито і постійно демонстрував свої самостійницькі уподобання: «Хто не за самостійність, той нищить ідею нації. Я був самостійником, єсть і буду ним до смерті»[5]. Ідея самостійної України впер-

---

[3] *Потульницький В.* Нариси з української політології (1819–1991). — С. 154.

[4] Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії: Архів. Листування. — Т. 1. — Київ–Філадельфія, 2003. — С. 290.

[5] Там само. — С. 765.

ше була публічно сформульована В. Липинським на таємній нараді гуртка емігрантів з Великої України і галицьких діячів, яка відбулася 4–6 березня 1911 р. у Львові. У ній взяли участь також А. Жук, Л. Юркевич, В. Степанківський і В. Кушнір. В. Липинський прибув на нараду з Кракова на запрошення Л. Юркевича, який знав його з часів спільного навчання у 1-й київській гімназії як «викінченого самостійника й націоналіста»[6]. Приблизно в цей же час В. Липинський задекларував і своє ставлення до демократії. Зокрема, на вказаній нараді він заперечував політичне майбутнє для соціалістичної демократії в Україні, вважаючи її шкідливою в контексті боротьби за українську державність. В. Липинського виступав рішуче проти участі українців у демократичному русі в Росії, оскільки останній, на його думку, працював тільки на велику Росію. «Сили при сім ми тратимо, а нічого не зискуємо, — відзначав він. — Російська революція годується, головним чином нашими соками, нам же приносить тільки дальшу русифікацію»[7]. Основний наголос він робив на «зміцненні національної сили, пропаганду революційної ідеї […] її (України — *Т. О.*) повного національного визволення»[8]. У дискусії з національного питання, яка виникла на нараді з приводу ймовірної самостійності, чи федерації України у складі Росії, В. Липинський доводив необхідність створення власної незалежної держави, за що деякі з учасників наради, зокрема, Л. Юркевич, порівнювали його погляди із сіонізмом[9].

Як відомо, ідея самостійності України в той час ще не сповідувалася більшістю українського політикуму, який зростав на ґрунті драгоманівської концепції федералізму. Остання була джерелом автономістсько-федералістичного погляду на перспективи стосунків України з Росією більшості українських полі-

---

[6] *Жук А.* До історії української політичної думки перед [Першою] світовою війною // Визволення (Відень–Прага). — 1923 р. — Березень. — Ч. 11. — С. 33.

[7] Там само.

[8] Цит.: *Жук А.* До історії української політичної думки перед світовою війною. — С. 39.

[9] Там само. — С. 36.

тичних течій — від соціал-демократів до лібералів-поступовців. Після відокремлення від Української революційної партії УНП на чолі з М. Міхновським РУП дедалі виразніше еволюціонувала у соціал-демократичну організацію, яка все більше підпадала під вплив загальноросійського соціал-демократичного руху, проймаючись марксистською ідеологією.

Таким чином напередодні 1917 р., на відміну від переважної більшості українських громадсько-політичних діячів, які підтримували автономістсько-федералістську програму, В. Липинський чітко стояв на позиціях самостійності України. Він допускав можливість існування демократичного республіканського устрою в Україні, але за умови створення власної держави, і тому сприймав демократію виключно як засіб досягнення незалежності.

У 1917 р. В. Липинський разом з С. Шеметом, як він сам згадував, «політично організовував хліборобські консервативні елементи» на Полтавщині[10] і став одним із засновників Української демократично-хліборобської партії (УДХП). Він відзначав, що в перших часах революції «ми — віддаючи “дань духові часу” — на превеликий жаль прийняли були. “республіканську форму правління з Президентом на чолі”»[11]. В. Липинському належить авторство політичної програми УДХП, виданої у жовтні 1917 р. У цьому документі він значно поглибив і розширив політичні та економічні програмові засади діяльності, прийняті при заснуванні партії у травні 1917 р. Новими стали положення про необхідність формування провідної верстви суспільства з державницькою свідомістю, співіснування орендної та приватновласницької форм землеволодіння, встановлення державного контролю за національним господарством і т. ін.[12].

---

[10] В’ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 2. — К., 2010. — С. 461.

[11] В’ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 1. — К., 2010. — С. 28.

[12] Вячеслав Липинський. Матеріали до програми [Української демократичної хліборобської партії]. Передмова. Нарис програми української демократичної хліборобської партії // Вячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. — Київ–Філадельфія, 1994. — С. 253–266.

Провідні українські діячі із соціалістичного табору постійно демонстрували своє фактичне небажання послідовного творення державної незалежності України навіть після проголошення УНР. Їх головною метою було намагання будь-що втілити в життя свою партійно-класову доктрину, хоч би й всупереч загальнонаціональним інтересам. При цьому у середовищі українських соціалістів не було чіткої уяви, як саме мав реалізовуватися автономістсько-федеративний принцип державного устрою у майбутній Росії.

Про діяльність В. Липинського у добу Української Центральної Ради маємо обмаль інформації. Відсутні також прямі вказівки на те, як він сприйняв гетьманський переворот, але судячи з того, що він писав вже у 1919 р., Гетьманат П. Скоропадського постав «помимо» нього та його однодумців — «одиноких тоді в дійсності переконаних та свідомих гетьманців». Новітню Гетьманщину він називає стихійною, «котра удержатись власне через свою стихійність не змогла»[13]. Судячи з цих слів, можна припустити, що для В. Липинського та його однодумців прихід до влади консервативних сил на чолі з П. Скоропадським був несподіванкою.

За доби Гетьманату послідовна державницька позиція В. Липинського отримала широке визнання у тогочасному політикумі. «Його авторитет стояв так високо у всіх українських національних партіях взагалі, — підкреслював його близький приятель Д. Дорошенко, — що ім'я В. К. Липинського незмінно фігурувало в усіх комбінаціях зложення нового складу кабінету міністрів, як кандидата на пост міністра закордонних справ, від чого одначе він ухилявся з власної волі»[14]. Д. Дорошенко і В. Липинський у той час належали до різних політичних таборів. Перший був членом Української партії соціалістів-федералістів, другий — Української демократично-хліборобської партії і обидва брали діяльну участь у цих політичних організаціях.

---

[13] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 28.

[14] *Дорошенко Д.* Історія України, 1917–1923. — Т. II. Українська Гетьманська Держава. — К., 2002. — С. 105.

Однак праця в державному апараті Гетьманщини фактично поставила їх в опозицію до своїх партій, які вважали Українську Державу витвором реакційних і проросійських кіл. Водночас і Д. Дорошенко, і В. Липинський доклали чимало зусиль, щоб залучити свої партії до участі в державотворчому процесі за доби Гетьманату, проте подолати вузький партійний корпоративізм своїх колег по партії їм не вдалося. Опозицію до Української Держави постійно нав'язували українському суспільству провідники лівих українських партій (УСДРП і УПСР), а також деякі представники УПСФ, які не бажали миритися з владою П. Скоропадського і всіх українських діячів, які працювали в державному апараті, вважали зрадниками української справи. Як зазначає Д. Дорошенко, позиція гетьманського уряду, висловлена його головою Ф. Лизогубом, полягала у подоланні «того вузького погляду, що монополія називатися українцем належить тільки маленькій кучці вибраних і що українцем є лише той, хто належав до якоїсь партійної групи, тим часом, як люди, що цілий свій вік прожили на Україні й працювали задля неї […], носять в душі заповіти Шевченка — то "неукраїнці"; що давно пора поглянути на українське життя не з якоїсь сектярської точки погляду, а з широкого державного штандпункту…»[15].

21 червня 1918 р. відбулося офіційне призначення В. Липинського українським послом у Відні[16], і на цій посаді він виявив себе вмілим дипломатом і справжнім політиком. Після протигетьманського повстання Директорії, яке В. Липинський вважав трагічною помилкою в українській історії, він продовжував залишатися дипломатичним представником УНР в Австрії. В автобіографії він писав, що не погоджувався з політикою українського республіканського уряду, але «остався на своїм становищі, зазначивши, що він робить це, не міняючи своїх гетьмансько-монархічних поглядів, бажаючи допомогти зберег-

---

[15] *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). — К., 2007 – С. 330–331.

[16] Центральний державний архів вищих органів влади України. — Ф. 3766, оп. 1, спр. 27.

ти рештки української державності і тому, що гетьман звільнив державних урядовців і офіцерів від складеної йому присяги…»[17].

В. Липинський доклав чимало зусиль для міжнародного визнання нової державної влади в Україні. Однак його політичні опоненти з українського республіканського уряду намагалися будь-що дискредитувати його і відкликати з посади посла у Відні. У квітні 1919 р. В. Липинський відвідав Станіславів — місце осідку уряду ЗУНР та Рівне – Директорії. Повернувшись із Рівного, В. Липинський, за свідченням Д. Дорошенка, втратив останню надію, що «УНР може зберегти хоч якусь тінь української державності»[18]. Проте він зробив ще декілька спроб використати міжнародну ситуацію на користь Україні і вживає дипломатичні кроки для отримання допомоги країн Антанти. У цьому йому допомагав А. Жук, який за дорученням В. Липинського 27 травня 1919 р. надіслав листа міністру закордонних справ УНР із пропозицією звернутися до урядів країн Антанти із заявою, що українці, домагаючись визнання державної самостійності України, тим не менш не відкидають ті чи інші форми зв'язку з російськими урядами, визнаними державами Антанти. Пропонувалось також знайти спільну мову з представниками адмірала О. Колчака на Паризькій конференції для здійснення спільної військової акції проти поляків у Східній Галичині та інші акції для здобуття міжнародного визнання ЗУНР, не ускладнюючи справи міжнародного визнання Великої України[19].

Варто звернути увагу, що В. Липинський не прагнув політичної конфронтації ні за часів Української Центральної ради, ні Директорії. Він дозволяв собі критикувати українську владу лише тоді, коли вона діяла на шкоду консолідації політичних сил, веде фактично політику самознищення. Непослідовні політичні кроки Директорії, її репресії проти державницьки налаштованих діячів зрештою змусили його вдатися до демісії. Останнім поштовхом до цього кроку став розстріл талановитого

---

[17] В'ячеслав Липинський та його доба. — Кн. 2. — С. 461.
[18] *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. — С. 460.
[19] *Жук Ю.* Спогади про батька // Політика і час. — 1994. – № 4. – С. 61

воєначальника П. Болбочана, який наважився виступити проти політичного курсу С. Петлюри. 26 липня 1919 р. В. Липинський звернувся до міністра закордонних справ УНР В. Темницького з проханням про відставку з посади голови українського посольства у Відні. У заяві про демісію він підкреслював, що «взятий послідніми часами курс внутрішньої політики Директорії і Правительства Української Народньої Республіки веде Державу до загибелі» і зазначив, що не може «репрезентувати таке Правительство, котрого діяльність... стала державним і національним злочином»[20].

У розгорнутому листі до нового міністра закордонних справ УНР А. Лівицького 16 жовтня 1919 р. В. Липинський писав, що підставою до «лояльного відношення до нового Уряду була тверда надія, що Уряд сей, научений гірким досвідом нещасливої класової політики послідних часів Центральної Ради, не повторить старих своїх помилок, не повторить також помилок тих українських правих та поміркованих кругів, котрі, сотворивши Гетьманщину, не зуміли однак найти дороги до порозуміння з лівими українськими колами, а тим самим не зуміли піднятись до загально національної ідеології і витворити того міжкласового національного цементу, без котрого будова держави нашої абсолютно неможлива»[21].

В. Липинський зазначав, що не зважаючи на важке становище, в якім опинилась УНР, республіканський провід, «ще менше як давній Уряд Гетьманський (бо там хоч проби бували) спромігся зробити над собою те моральне зусилля, котре дало-б йому змогу об'єднати коло себе всі верстви і всі класи України для оборони своєї Батьківщини». За його словами, уенерівські лідери пішли «по лінії вузько-класової партійності і безвідповідальної демагогії», вони не повели «народ за собою, як се личило-б в ті критичні часи Урядові Народному і тій інтеліґенції, котра за ним стоїть, а сам дає себе вести темній, неволею

---

[20] The Political and Social ideas of Vjaceslav Lypyns'kyj // Harvard Ukrainian Studies. — Volume IX. — Number 3/4. — December 1985. — P. 154.

[21] Ibidem. — P. 155.

довгою здеморалізованій масі». На цій дорозі, на переконання В.Липинського, нищилася не тільки держава, але й сама нація та національна ідея[22].

В. Липинський написав ці рядки наприкінці 1919 р., коли український республіканський провід вже фактично втратив контроль над українською територією. Але судячи з текстів його листів до міністрів закордонних справ УНР В. Темницького та А. Лівицького, він ще зберігав надію на те, що республіканський провід знайде компроміс з усіма патріотичними українськими силами і здобуде шанс для врятування України як держави. Тому в цих листах так часто зустрічаємо поряд з критикою на адресу уряду і слово «компроміс». На думку В. Липинського, небажання такого компромісу «витворило масову еміграцію» різних політичних сил з України. При цьому він звертав увагу, що поряд правими силами (УДХП і УПСС) поза державотворчим процесом опинилася і частина соціалістичних партій, які виявилися непотрібними республіканському проводу. «…За кордоном, на еміграції, Ви бачите не тільки гетьманців, хліборобів-демократів, самостійників, але і соціялістів “занадто правих” і соціалістів “занадто лівих”, – наголошував В. Липинський, – на еміграції бувші міністри правих і лівих кабінетів, на еміграції провідники партій, одно слово всі, хто не може працювати в атмосфері, затруєній ядом злоби, ненависті, взаємних підозрінь, інтриг, безпідставних обвинувачень, постійного цькування – всі, хто не може працювати, не будучи певним, чи не прийдеться згинути завтра не з рук ворога, не за Батьківщину, а від безглуздого наклепу, якогось пройдисвіта авантюриста, з каїновим п’ятном “зради”, з ім’ям “ворога народу” на собі»[23].

Фактично, публічний лист В. Липинського до міністра закордонних справ УНР А. Лівицького від 16 жовтня 1919 р. є першим публіцистичним твором, в якому автор звинувачував українські демократичні сили у неспроможності досягнути

---

[22] The Political and Social ideas of Vjaceslav Lypyns’kyj. — P. 156–157.
[23] Ibidem.

компромісу як у своєму власному політичному середовищі, так і з опонентами. Прикметно, що він зробив порівняльний аналіз з іншими новопосталими європейськими державами, які виникли після розпаду Австро-Угорської та Російської імперій (Чехословаччиною, Польщею, Литвою, Латвією і т. д.), де демократичні провідники «в часах державної небезпеки на бік відкидають всякі класові, партійні і внутрішні незгоди....»[24]. Одночасно, цей лист В. Липинського можна вважати і першою пересторогою республіканському проводу, в якому автор з великим занепокоєнням передбачав найгірші перспективи для майбутнього України. Розпорошення українського суспільства, сполучене з безконтрольною діяльністю в державі монопольних «партій», на думку В. Липинського, загрожувало врешті не тільки державно-політичною, але й національно-культурною катастрофою.

В. Липинський застерігав тогочасний український провід від спокуси заради приватних, класових, чи будь-яких інших хвилевих політичних інтересів жертвувати спільним для нації ідеалом національної волі і національної солідарності в обороні цієї волі.

На початку листопада 1919 р. після прийняття урядом УНР відставки з посади посла в Австрії В. Липинський розпочав новий етап своєї політичної діяльності. Насамперед він звернувся до своїх партійних однодумців по Українській демократично-хліборобській партії з статтею «Дорогі друзі», датованою 8 листопада 1919 р. Стаття написана у формі листа і фактично стала прелюдією його політичного трактату «Листи до братів-хліборобів». В. Липинський наголошував, що УДХП через переслідування та партійну нетерпимість до них державних чинників УНР не мала можливості скликати свій з’їзд. Саме тому він був змушений звернутись до однопартійців у такий спосіб і підтвердити існування партії, її моральну та ідейну єдність[25].

Одне з найперших питань, на які він шукав відповіді, було питання в чому причини поразки української нації у визвольній

---

[24] The Political and Social ideas of Vjaceslav Lypyns’kyj. — P. 156–157.
[25] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 28.

боротьбі двадцятого століття, «котре розпочалося і мабуть ще довго буде продовжуватись під знаком направлених до ясно означеної цілі, тобто глибоко продуманих, всестронє теоретично уґрунтованих і організаційно добре підготовлених масових соціальних рухів». На його думку, всяка позбавлена цих прикмет, тобто глибокого теоретичного і організаційного підґрунтя, діяльність, попри патріотизм і енергійну активність, опиниться зрештою в трагічній залежності від чужих, краще організованих політичних сил. В. Липинський підкреслював, що сектантська гризня і взаємна нетерпимість між собою політичних партій завели українське суспільство в глухий кут[26].

Коли до нього звернулися з пропозицією скласти новий проект партійної програми УДХП, він рішуче відмовився. На його думку, політичні партії тільки тоді можуть дати у своїх програмах відповіді на актуальні політичні питання, коли вони борються за владу в умовах парламентаризму. Україна переживала затяжну політичну кризу, не мала єдиної влади на всій своїй території, тому для ведення парламентської боротьби, намагань дати через партійну програму відповідь на злободенні питання не було потреби й можливості. На той час В. Липинський вже розумів, що їх партія на довгий час позбавлена перспектив парламентської діяльності. Саме тому він запропонував не деталізовану партійну програму, а точно і ясно означені головні цілі політичної боротьби. В. Липинського вважав, що суспільство чекає попереду довга і уперта боротьба не партійних програм, а головних засадничих напрямів: за Українську Державу, чи проти Української Держави і визначення на яких фундаментах вона має бути збудована. Він висунув тезу про необхідність групування політичних сил не в формі партій, а в формі політичних союзів чи блоків, для яких головним було б «мислити життя української нації не інакше, як тільки в формах власної Української Держави»[27].

---

[26] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 26.
[27] Там само.

У своїй наступній публіцистичній праці «Трагедія українського Санчо Панча (Із записної книжки емігранта)» В. Липинський в алегоричній формі описав взаємини між провідною верствою — Дон Кіхотом і народом — Санчо Панчо, проаналізував взаємозв'язок реалізму та ідеалізму в українському та європейському суспільному житті. Одночасно підсумував наслідки поведінки провідної верстви у добу національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.).

Порівнюючи позиції західноєвропейської і вітчизняної еліт, В. Липинський зазначав, що в Європі Дон Кіхот — тобто аристократична верства, зберігаючи свою «традиційну віру предків.., лицарську традицію», культуру, досвід минулих поколінь, прагнула передати «цей скарб» Санчо Панчу — новій генерації прагматиків, яких народжували різні верстви європейського суспільства. За його словами, без Дон Кіхота «не можна би було помислити собі існування модерної європейської нації». В. Липинський зауважував, що, коли європейським недемократичним національним Дон Кіхотам повірили «примітивні Санчо Панчі, і почали за ідею своєї нації класти своє життя, тоді повставали європейські нації, повставали ті складні духові людські колективи, котрих своїми реалістичними методами жоден новий Санчо Панчо збагнути не в силі»[28].

Натомість, в Україні, на його думку, де українська еліта втратила свою національну духовність, «задержались тільки тілесні Дон Кіхоти, Дон Кіхоти без віри в себе, в свою культуру, в своє призначеня». Без української віри, без української культури українська еліта – «наші Дон Кіхоти йшли в чужі віри, ставали чужими Дон Кіхотами, …гинули за Польщу.., творили міць і силу Великої Російської Імперії». В. Липинський вважав, що національне відродження в Україні застало українських Дон Кіхотів, які трансформувалися в «кающіхся дворян і поповичів», непідготовленими. Замість того, щоб зберегти свою соціальну сутність і дати «провід і науку» решті суспільства, вони просили

[28] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 31.

у Санчо Панча — селянства – вибачення за те, що належали до «поганого панського роду», якого «предки все Санчо Панча кривдили…» і т. д. Ця алегорія В. Липинського, спрямована проти тієї категорії українського аристократичної верстви, яка замість того, щоб стати міцною опорою народу, служити йому проводом, переклала на нього «непосильні завдання» шукати самостійний шлях. Однак без національного ідеалізму, носієм якого були верстви, що репрезентували національну традицію, відновити державність, на думку В. Липинського, було неможливо. «Без свого Дон Кіхота, без віри в націю, без віри в національну ідею застала нашого Санчо Панча година, коли нація повинна була сказати своє слово, — писав В. Липинський. — І в цю страшну годину, коли ні хвилини гаяти не можна — повторили Санчо Панчо з кающимся дворянином і смиренним поповичем — всю пройдену вже ними дорогу». В. Липинський різко критикував непослідовність української демократії, її автономізм, «залицяння» з російськими демократичними колами і апеляції до народу «за порадою». «Все це знов до нічого не довело, — зауважує він. — Скінчилось тим, з чого почалось, що Санчо Панчо викинув за двері нікчемного Дон Кіхота, а сам пішов за вірою в сусіди-босяки, бо своєї власної у нього не стало, бо цієї віри йому свій Дон Кіхот не дав»[29].

Отже В. Липинський переконував читача, що втрата українською аристократією свого соціального обличчя, перехід її у лави т. зв. демократії призвели зрештою до загальнонаціональної трагедії. Позбавлене проводу, який міг прищепити усьому суспільству і селянству — Санчо Панчо — ідеалістичне «донкіхотське» прагнення до власної національної держави, українське селянство не пішло за кволим прагматичним українським Дон Кіхотом — демократом і опинилося в обіймах чужого московського Дон Кіхота.

Водночас в цей драматичний період української історії, коли суспільством, здавалося, тотально опанували «демократич-

---

[29] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 36.

ний» хаос і соціальна деструкція, В. Липинський побачив і конструктивні компоненти розвитку. Вони були пов'язані з тим, що «відродився був на хвилину старий український Дон Кіхот Гетьманщини і на західних рубежах України, де не дійшов був культ кающогося дворянина і ідеалізованих босяків, створив він Галицьку Армію». На його думку, це були одинокі конструктивні моменти доби українських національно-визвольних змагань, коли український Санчо Панча відчув гордість за свого Дон Кіхота. «Але не стало в Дон Кіхота сили» і тому, за словами В. Липинського, «знов почалася трагедія Санчо Панча… і він в слушнім обурені ремствував з цілою люттю на свого Дон Кіхота, що він був слабий, що він не зумів його повести за собою». Ця трагедія буде продовжуватися доти, поки замість українського демократа — «схамілого, босяцького, самоопльованого українського інтелігента із кающихся дворян і смиренних поповичів» не з'явиться Дон Кіхот з «непохитною вірою… в себе, в свою стару зброю, в свою стару традицію, в свою стару культуру…»[30].

Тобто в реанімації українських консервативних сил, на Сході і Заході України, які зуміли відновити національну форму державності — Гетьманщину, створити регулярну Українську галицьку армію, В. Липинський побачив реальний шлях подолання загальнонаціональної деструкції. Лише політична і духовна активізація національного консерватизму, перехід до його рук всеукраїнського проводу могли повернути українське селянство — «нашого Санчо Панчо» на шлях національно-державного усвідомлення і покласти край його страшній трагедії. В. Липинський наголошував, що український Дон Кіхот мусив залишити демократичні шати, стати самим собою і повернути віру в самого себе і в заховані в собі завіти національно-державного існування.

Якщо у згаданих вище листах, замітках, публіцистиці В. Липинський визначав головні причини поразки українського наро-

---

[30] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 37.

ду у національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр., у найбільш загальному вигляді критикував окремі аспекти діяльності української демократії, то у «Листах до братів-хліборобів» він розглянув ці питання системно. На думку відомого українського вченого І. Лисяка-Рудницького, згадана праця стала «унікальним явищем» в новітній українській суспільній думці, яка вміщує «виклад водночас його (В. Липинського — *Т. О.*) філософії та його практичної політичної програми»[31]. Зважаючи на те, що велику частину свого трактату він присвятив порівнянню трьох політичних режимів (Центральної ради, Гетьманату і Директорії) в Україні в добу національно-визвольних змагань, можна стверджувати, що саме вони покладенні в основу зробленого ним аналізу типології форм державного устрою — класократії, охлократії, демократії. В. Липинський доходить висновку, що суспільно-політичний устрій майбутньої української держави має бути плюралістичним і виступає проти будь-яких обмежень соціальних верств і політичних напрямків у процесі державотворення. За його словами, Україна повинна мати диференційовану класову структуру, яка охопила б усі верстви, потрібні для існування зрілої нації та самостійної держави. Усі вони повинні стати співучасниками творення нової еліти, яка «рекрутується» з «найкращих людей» основних класів суспільства.

Звертаючись до «братів-хліборобів», тобто представників полонізованого та зросійщеного українського панства, В. Липинський наголошував, що тільки в співпраці з народом і у взаємовпливах під час цієї співпраці і «пани», і народ зможуть позбутись своїх хиб. Власне спільними зусиллями і співпрацею цих верств може бути створена Україна. У протилежному випадку обидві верстви приречені на взаємне винищення: «підлі раби, вирізаючи періодично підлих панів; і підлі пани, продаючі свою панську честь тій чи іншій метрополії та накладаючі знов при її помочі намордник на збунтованих рабів»[32].

---

[31] *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. — Т. 2. — К., 1994. — С. 153.
[32] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 97.

Апелюючи до інтелігенції, В. Липинський зазначав, що народ і демократія — це не синоніми, оскільки «народ був, єсть і завжди буде і йому завжди належить будучина», але народ ніколи сам не править, а лише висуває з своїх лав народну еліту. І найкраще народові тоді, коли народні обранці керуються «вірністю, честю, розумом і організаційним досвідом провідників старих». Таку демократію В. Липинський вітав. В той же час він не бажав миритися з претензіями інтелігенції на верховну політичну владу, як це мало місце у 1917 р. Замість того, щоби дати «своїй нації одну об'єднуючу політичну ідеологію», вона породила «паразитарне розбивання нації на множество взаємно себе пожираючих партій та ідеологій» [33].

Характеризуючи матеріальне підґрунтя — спосіб життя і праці української демократичної інтелігенції, яка постачала основні кадри т. зв. свідомого українства перед революцією 1917 р., В. Липинський звертав увагу, що вона «належала до всяких так званих вільних російських професій» і «себе в ролі будівничих української держави абсолютно уявити не могла». Тому, на його думку, «ідея своєї держави, збудованої якимись іншими українськими класами, була їй як не ворожа, то в найкращім разі абсолютно чужа». Натомість вона прагнула «використати виключно для себе одиноку ролю, до якої вона по природі своїй почувала себе здатною — ролю посередників між російською державою й українськими народними масами, яких перші прояви національної свідомості вона намагалась у тій цілі всіма силами опанувати»[34]. Саме це обумовило ту обставину, що українські соціалісти всіма силами намагались і далі виконувати посередницьку роль, чіпляючись за останні «фікції» старої російської держави. В. Липинський наголошував, що самостійність українських соціалістичних партій, які домінували в Українській Центральній раді, сформувалася не як органічний факт їх політичної еволюції, а виникла буквально за кілька днів і осмішували вони це самостійництво як «буржуазне балакун-

---

[33] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 132.
[34] Там само. — С. 151.

ство». Орган УПСР «Народна воля», зауважував він, ще за тиждень до появи Четвертого універсалу писала, що «самостійність це контрреволюційне гасло панів», а в кінці тижня, — що «самостійність це гасло соціялреволюціонерів, і що найбільшими його ворогами єсть ті самі пани кровопивці поміщики». В. Липинський переконливо доводив, що українські соціалістичні партії проголосили самостійність не тому, що «раптом відчули непереможне бажання мас мати свою власну державу, а просто тому, що нова Росія більшовицька не захотіла з ними, як репрезентантами української нації, говорити». За його словами, «не стало раптом того, перед ким можна було посередничати» і саме «російські більшовики, а не національна ідея українська», примусили тодішній провід України стати на шлях національної самостійності і державного будівництва[35].

В. Липинський підкреслював, що «весь перший період Центральної ради в унутрішній політиці пройшов […] під гаслом боротьби з самостійниками взагалі і з самостійниками несоціалістами зокрема»[36]. Характерно, що позицію В. Липинського поділяв його опонент М. Грушевський. «Тільки “по довгих і великих ваганнях, — писав він, — головні українські партії, соціал-революціонери й соціал-демократи, рішили проголосити незалежність України» — та й то так, «щоб відпали всякі підозріння чи надії на те, що самостійність України буде формою української реакції, чи української національної виключності»[37]. В перекладі на звичайну мову, зазначав В. Липинський, ця остання фраза означала, що «соціалістичні українські партії порішили в певний момент ідею самостійности змонополізувати виключно для себе, викинувши просто як “реакціонерів та гетьманців”, всіх давніх самостійників за межі української нації, котра від дня проголошення четвертого універсалу мала стати вільною й незалежною нацією — проміняввши автономію

[35] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 152.
[36] Там само. — С. 157.
[37] Там само. — С. 150.

на самостійність — соціал-революціонерів»[38]. В. Липинський підкреслював, що самостійники-несоціалісти, включившись у державну працю в часи Гетьманату П. Скоропадського і взявшись за реалізацію цих своїх намірів, відчули рішучий опір українських соціалістів і демократів.

Посилаючись на М. Грушевського, В. Липинський наголошував, що для тогочасних українських демократів гадки про відновлення гетьманства, відродження козацького війська, української національної аристократії, сильну українську владу, поширення української держави трактувалися як загроза «свободі й демократії»[39]. В. Липинський підкреслював, що самостійники-несоціалісти, включившись у державну працю в часи Гетьманату П. Скоропадського і взявшись за реалізацію цих своїх намірів, відчули рішучий опір українських соціалістів і демократів. У листі до М. Гехтера — українського публіциста єврейського походження, він зазначав, що «ніколи не уявляв собі можности істнування Української Нації без власної Української Держави і в цьому основна психольоґічна ріжниця між мною і українською демократією»[40]. Натомість, за словами В. Липинського, протягом своєї двадцятирічної політичної діяльності постійно чув від українських соціалістів, що «самостійництво це буржуазна видумка і що тільки моєю “буржуазною породою” пояснюється моя політична “самостійницка позиція”». Однак в еміграції вони закидали В. Липинському та його однодумцям, що ті ніколи не були й не можуть бути самостійниками, бо «самостійництво це виключно соціалістична прикмета»[41].

В. Липинський звертав увагу на сотні фактів української історії, які засвідчували, що демократія, «всі оці канцеляристи і писарі по фаху, демагоги по тактиці й кар’єристи по духу — всі оці Брюховецькі, Тетері, Петрики й їм же “нєсть числа” — представляла собою руйнівну силу, спрямовану проти державо-

---

[38] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 151.
[39] Там само.
[40] Вячеслав Липинський. Листування. — Т. 1. — С. 290–291.
[41] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 176.

творчих елементів українського суспільства. Як і в добу 1917–1921 рр. в часи Руїни, вони нищили «власну українську державно-творчу аристократію, а з нею й українську державу». «Військово-хліборобський, козацько-шляхецький аристократичний клас, що відродився був і сформувався знов за Великого Гетьмана Богдана, — констатував В. Липинський, — потім був демократією нашою вирізаний і винищений до коріння». Єднає один і другий періоди української історії те, що «збудувати щось нового, свого на тім порожнім місці українська демократія ніколи не змогла». Причина цього, на думку В. Липинського, була не в тому, що між нею не було людей, які не змогли б зайняти місце старої знищеної аристократії, а в тому, що демократія, живучи з експлуатації «любові народу» може розвиватись й зростати лише доки в народі існує опозиція і ненависть до аристократії. Коли наступає катастрофа і стара аристократія — об'єкт цькування й ненависті падає, — демократія одразу ж починає розкладатися. Повна залежність демократії «від любові того народу примушує її кинутись на своїх давніх товаришів, а тепер коли вже аристократії не стало — на своїх конкурентів» і вжити проти них тих же «противаристократичних засобів демократичної боротьби, доведених тільки до найвищих розмірів»[42]. В результаті в середовищі демократії панував «руйнуючий, завидющий, злобний» дух, який унеможливлював державотворення. «Всі ці, поодинці іноді й гарні, здібні й чесні люди, всі разом творили руйнуюче розкладове тіло, якому на ім'я — демократія»[43].

У складному переплетінні міжнаціональних взаємин в Україні В. Липинський дотримувався концепції територіального патріотизму, який передбачав міжнаціональну толерантність, взаємоповагу і співробітництво всіх народів України на ґрунті визнання її спільною батьківщиною. Поляк за походженням, В. Липинський все своє свідоме життя присвятив ідеї українського національного відродження. І тому, оцінюючи діяльність провідників

---

[42] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 186.
[43] Там само.

Центральної ради, він з особливим болем підкреслював, що йому нічого було відповісти своїм однодумцям-католикам, які прагнули служити Україні, однак наштовхувалися на нерозуміння з огляду на своє соціальне становище і національне походження. «Тоді …неясно було для мене й моїх товарішів звідкіль узялись у Центральній раді сильніші від неї самої “національні меншості”, — підкреслював він, — й чому нас, українських національно свідомих хліборобів, туди, для збільшення хоча б сили національної, не пускають»[44]. Оцінюючи сумний досвід державотворення, який здійснювала українська демократія, В. Липинський писав, що вона «тільки тоді може визнати члена українського хліборобського класу Українцем, коли він здекласується, стане як вона відірваним від усякого суспільного класу інтелігентом і побільшить своєю особою силу групи, що живе не з якоїсь продуктивної матеріальної класової праці, а з експлуатації української національної ідеї і з “любові до українського народу”»[45].

Аналізуючи як вплинула на українську демократію російська революція, В. Липинський зазначав, що вона «прийшла для нашої нації за рано», оскільки ще не був завершений процес розкладу Російської імперії. Водночас українська демократична інтелігенція, яка не знала європейських мов, погано орієнтувалася в західноєвропейському демократичному русі, була вихована на російській літературі, в якій панувала гостра критика російської буржуазії. Ці обставини, а також пануюча автономістсько-федералістична концепція в середовищі української інтелігенції, яка, на думку В. Липинського, була по російському «соціалістичною», у поєднанні зі зневірою у «загальнонаціональну, об’єднуючу всі класи ідею», не могли дати всенаціональної віри українським народнім масам. Водночас самі українські маси «в своїй чистоті духа власне під синьо-жовті прапори до такої ідеї йшли, такої всенаціональної, визвольної, повстанської, “противочужинецької” ідеї шукали та її від проводирів своїх

---

[44] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 174.
[45] Там само.

сподівались». І зрештою, на думку В. Липинського, у 1917 р. «з боку державного перемога української демократії означала олігархію соціалістичних партій, що держатись могла тільки при допомозі якоїсь чужої сили». За його словами «з початку, за часів автономізму, це була не розложена ще вкрай армія російська, потім армія німецька до гетьманського перевороту й урешті в часах Директорії армія галицька»[46].

Розвиваючи тезу про головні засади державного націотворення, В. Липинський зазначав, що «нації творяться перемогами, або нещастями психологічно спільними для всіх членів одного національного колективу». Натомість, за його словами, українці «побили себе … самі», оскільки «ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх Українців об'єднуючу, вільну й незалежну Україну провідники нації не сотворили» і тому «не боролись і тому… така Україна здійснитись, прибрати реальні живі форми не змогла». Як наслідок такої боротьби, є «нова руїна національна зі старим поділом на різні орієнтації зовні, з безнадійною й безвихідною боротьбою бувших бідних і бувших багатих унутрі»[47].

В. Липинський зауважував, що «медовим місяцем» української демократії була доба Української Центральної Ради, кола вона була «сама й єдина, без "большовиків", і без "гетьманців"», але цей час швидко минув і в еміграції «вона вже пересварилась» і знову поділилась на ліві і праві партійні фракції. Він задавався питанням: кого й що репрезентують такі партії? Чи «всі ці демократичні, більш або менш соціалістичні партії, це представниці якихось органічних, економічних і політичних класових інтересів чи просто хвилеві товариства демократичної інтелігенції формовані з одною метою — "попользоваться властю" при всяких можливих конюнктурах?». Цю думку В. Липинський підтверджував на основі аналізу політичної тактики цих партій щодо головної на той час фігури української демократії, лідера Директорії С. Петлюри. «Коли він виступив проти української

---

[46] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 161.

[47] Там само. — С. 63.

влади й “скидав Гетьмана” — всі як один муж були за ним і коло нього, — зазначає він. — Але як тільки він сам став владою, негайно “партії” без ніякої реальної, політично-національною ідеологією обоснованої причини стали повертати свій фронт проти нього». В. Липинський запитував: чому українська демократія відійшла від С. Петлюри й у більшості своїй виїхала за кордон, «коли його політика єсть абсолютно льоґічною політикою, веденою від початку революції цілою українською демократією?». Він робить висновок, що, виступивши проти гетьмана П. Скоропадського — всенаціональної української влади, українська демократія не спромоглася утворити іншої моделі національної влади незалежної від чужої сили, утворила «натомість тепер дві українські демократичні й соціалістичні самостійності… одна з них залежить од влади Пілсудського, а друга — Раковського»[48].

Такою ж логікою керувалась українська демократія, коли перейшла в опозицію до П. Скоропадського, який, за словами В. Липинського, дав «максимум» того, що на той час «могла здобути українська нація». Вчений наголошував, що українська демократія бойкотувала свою власну державу. За це, на його думку, вона несе «перед історією одвічальність не меншу, чим ті, що тоді на чолі української держави стояли...»[49].

В. Липинський звертав увагу на оцінку демократії теоретиком французького робітничого синдикалізму Сореля: «Зненависть, заздрість і помста, се підстави кожної демократії». Без цих основних прикмет, на його думку, не можна було помислити і демократії української. За його словами, щоб існувати, вона мусила мати «внутрі нації об’єкт не тільки соціального, але й національного цькування». «Колиб раптом сталось таке чудо, що одного дня всі наші помосковлені та спольщені хлібороби стали Українцями — се була б для української демократії найстрашніша катастрофа», яка б означала кінець її провідної

---

[48] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 171.
[49] Там само. — С. 154.

політичної й національної ролі[50]. Саме тому свою головну мету вони бачили у боротьбі з «українською буржуазією». У листі до А. Жука від 14 березня 1924 р. В. Липинський звертав увагу на слова В. Винниченка у його промові у Празі 1924 р., де він висловився «проти української “реакції” і “української буржуазії”» і заявив про готовність «знов увійти в союз з Російською Комуністичною Партією»[51].

В. Липинський критикував українську демократію за її настирливі намагання порозумітися з російською – «в часі російської революції» і будувати свій метод державної творчості на випадковому і «скороминучому досвіді цієї революції». При цьому він скептично оцінював спроби демократії спертися лише на т. зв. трудящі класи у державотворенні. «Державу не можна сотворити — як думає наша демократія — тільки одним революційним поривом неорганізованих мас або-ж якоюсь щасливою міжнародною комбінацією, — зауважував він. — Всяка держава, отже і Держава Українська, може повстати тільки тоді, коли на даній території єсть хоч один клас, посідаючий свою власну матеріальну силу і сильний своєю внутрішньою єдністю, який за цю державу буде боротись і на якім ця держава може опертися»[52].

Таким класом В. Липинський вважав об’єднаний український хліборобський клас, який мав сполучити свої три роз’єднані частини: українську, зросійщену і спольщену. В результаті українські «пани» не трималися би в Україні за допомогою Москви і Польщі, а українське селянство не вирізувало б цих панів і не руйнувало б пов’язану з ними хліборобську техніку і культуру.

Селянство, яке демократія вважає опорою УНР, на його думку, було найбільшою, але й водночас найбільш пасивною та найменш організованою частиною хліборобського класу. Але «демократичний метод організації нації взагалі, а селянства зокрема, – метод, якого вживає для того, щоб дійти до влади,

---

[50] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 174.
[51] Вячеслав Липинський. Листування. — Т. 1. — С. 805.
[52] Там само. — С. 291.

наша демократія, для реального державного будівництва не підходить», – констатував В. Липинський[53]. Для того, щоб збудувати на Україні народну республіку «жмені політикуючої інтелігенції», на його думку, було недостатньо, потрібні були «своя національна буржуазія», національний державний апарат і армія. Без них влада демократичної інтелігенції — позбавлена реальної опори і тому безсила. Єдиною реальною опорою держави міг стати лише хліборобський клас, але українська демократія, замість того, щоб надати йому внутрішньої єдності та організації поділила його на «панів» і «народ»[54]. На думку В. Липинського, об'єднання цього класу всередині, а також об'єднання і внутрішня організація в середині інших класів, які існували в Україні: робітників, промисловців, ремісників, інтелігенції дозволить в майбутньому створити класократичне суспільство. Проте, він був певен, що на це демократія українська була нездатна. «Тільки класова правова монархія, *яка спирається на всі класи* і персоніфікує в одній династії всі кляси однаково обовязуючу, з покоління на покоління переходячу, а тому сталу і незмінну, традиційну єдину національну і державну владу, в силі, як вчить історія, обмежити ріжні класові диктатури і класові апетити та обєднати всі класи в одну націю і в одну державу, обмеживши свободу кожного з них відповідно до потреб цілої нації і цілої держави, — наголошував В. Липинський. — Ось чому ми — орґанізовані українські хлібороби — хочемо для України нашого національного, традиційного, правового монархічного Гетьманства, відновленого в 1918 році відродженим після вікового сна, найсильніщим в нашій нації українським хліборобським класом»[55].

І в складних умовах поразки національно-патріотичних сил у боротьбі за державну незалежність В. Липинський залишався реалістом і практиком. Він пропонував шукати дальші можливості для продовження боротьби і не поглиблювати конфронта-

---

[53] Вячеслав Липинський. Листування. — Т. 1. — С. 291.
[54] Там само. — С. 293–294.
[55] Там само. — С. 295.

цію між різними гілками української еміграції. «І наша гетьманська держава й їхня демократична республіка не вдержались, — наголошує він. — Чи тому ми тепер маємо кинутись на себе й вирізати себе взаємно...? Коли й це вкінці станеться, то вина за остаточне знищення та зруйнування України спаде на тих, хто ту взаємну різню пропагує, хто її хоче, хто з неї живе». Він пропонував українським демократам змиритися з думкою, що гетьманці мають право на існування: «Ми ще поки живемо й єсть тільки одна єдина Україна на якій ми всі разом, у купі з нашою демократією, жити мусимо»[56]. Водночас В. Липинський закликав усвідомити помилки національно-визвольної боротьби і головні причини її поразки і прилучитися до тяжкої «будуючої» праці. Він звертав їх увагу на те, що в Україні залишився тільки одинокий клас, що «ніколи в революцію не вірив і її упадком не здеморалізувався — на хліборобський клас, що ладу й порядку найбільше потрібує» і саме завдяки йому є шанс виконати завдання збудувати Українську Державу «такою, якою він по духу, по психології, по звичаям своїм привик державу мати й бачити»[57].

Об'єктом майбутньої боротьби цих політичних сил він бачив не лише владу, а «головним чином підставу трівкости і сили власти: душа наша і земля наша». «Мислити життя української нації не інакше, як тільки в формах власної Української Держави», — закликав далі В. Липинський і наголошував, що «історично, економічно та соціально вірна національно-державна політична лінія — непохитна воля до переведення в життя цієї лінії — глибокий, некрикливий патріотизм і добре намічена організація — се єдиний певний залог тієї остаточної побіди...»[58].

Нездатність народних мас до самоорганізації В. Липинський вбачав у пасивності проводу — «національної аристократії». При цьому він уточнював, що вживає цей термін для «означення тієї групи найкращих в даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний

---

[56] В'ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 180.
[57] Там само. — С. 192.
[58] Там само. — С. 27–28.

моменти являються організаторами, правителями і керманичами нації». Поняття «аристократії» не було для нього статичним, а тим більше «національна аристократія» і «родова аристократія» не були ототожнені. В. Липинський повністю сприймав потребу й неминучість далекосяжних соціальних змін. Він уважав, що аристократія мала б стати сполучною ланкою між «старою» і «новою» Україною і в такій спосіб внести елемент тяглості в національне життя.

Більшість сучасних дослідників високо оцінюють «Листи до братів-хліборобів», наголошуючи, що це «одне з найвизначніших досягнень української суспільно-політичної думки XX століття»[59]. «Завданням моїм було вплинути на зміну способу думання, світогляду української провідної верстви, — наголошував він у своїх “Листах до братів-хліборобів”. — Замість способу думаня пасивного “фаталістичного” — мовляв, Україна сама зробиться — я хотів дати спосіб думання активний, динамічний: що і як ми, Українці, повинні робити, щоб була, щоб здійснилась Україна». Він зізнавався, що його книга не «короткий і популярний рецепт політичний, звільняючий од політичного думання і ділання», а розповідь про «довгий і тяжкий шлях», яким він пропонував пройти своїм землякам, для того, щоб вони «почали думати іншими категоріями», ніж ті, що привели «до руїни України»[60]. Характеризуючи свою книгу, В. Липинський наголошував, що вона «становить цілість і замикає собою всю дотеперішню» його громадську працю[61].

Попри все, слід зазначити, що В. Липинський не лише не заперечував традиційні демократичні інститути, що склалися історично, але й всіляко підтримував їх, наголошуючи на необхідності суспільно-політичної, національної і релігійної рівності в майбутній українській державі, де всі мали поважати закон державний і Божий. Забезпечити гармонійну співпрацю класів, національних і соціальних верств і створених ними суспільних інститутів, на його думку, могла лише класократія «з правовою —

---

[59] *Терещенко Ю.* До читача // Там само. — С. 9.
[60] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 139.
[61] Там само. — С. 143.

законом обмеженою і законом обмежуючою — монархією»[62].

У сучасній українській літературі і досі панує некритичне ставлення до національної демократії, яку винесла на революційній хвилі доба визвольних змагань і яка очолила український провід у 1917–1921 рр. Напевне, потрібен час, для того, щоби усвідомити ті помилки, яких припустилася українська демократія в цей період, проаналізувати вади її діяльності та добре зрозуміти, що найголовніше в процесі державотворення є бажання побудувати державу і воно залежить лише від самих українців, їх волі стати нацією. Варто зрозуміти слова В. Липинського, якими він визначав свій власний світогляд : «Українська нація не поза нами, а в нас самих. Вона твориться повсякчасно творчою працею кожного з нас»[63].

Подекуди доводиться чути, що В. Липинський був ідеалістом та відірваним від життя теоретиком. Дозволимо собі не погодитися з цією думкою. Його влучні історичні характеристики минулого, логічний аналіз подій 1917–1921 рр., а також детальний розгляд української історії періоду Української революції 1649–1657 рр., порівняльні характеристики доби Хмельниччини і визвольних змагань українського народу в XX ст. дозволяють страждувати, що він чи не єдиний з українських істориків та політологів, хто реально розібрав соціально-політичні процеси в Україні, співвідношення політичних сил та їх залежність від зовнішніх чинників і на основі цього обґрунтував нову концепцію здобуття і розвитку української держави. Слід очевидно звернути увагу на ту обставину, що саме український хлібороб, якого В. Липинський вважав головним націотворчим інструментом, став об’єктом жорстоких репресій радянського режиму 1930-х років. Саме ця верства українського соціуму — стихійний носій духовних та матеріальних традицій в Україні, на якого В. Липинський покладав надії у майбутній боротьбі за національну державність, стала головним об’єктом радянського геноциду в Україні 1932–1933 рр.

---

[62] В’ячеслав Липинський і його доба. — Кн. 1. — С. 138.
[63] Там само. — С. 7.